

EDEBİYAT ELEŞTİRİSİ BAĞLAMINDA HZ. PEYGAMBER'İN ŞİİR DEĞERLENDİRMELERİNİN ARAP EDEBİYATINDAKİ YERİNE BİR BAKIŞ

İslam BATUR*
Cuma TANIK**

Öz

Araplarda edebiyat eleştirisi özellikle şiir ekseninde ortaya çıkmış bir faaliyettir. Çünkü şiir Arap toplumunda oldukça önemli bir yere sahiptir. Ancak ilk dönem şiir eleştirileri edebî gayeden ziyade kabile taassubu etkisiyle gerçekleşmiştir. Şiirin oldukça yaygın olduğu bir dönemde Hz. Peygamber'in İslam dinini tebliğ etmesi çeşitli söylemleri beraberinde getirdi. İslamiyet'in gelmesiyle birlikte Hz. Peygamber'e inanmayanlar onu şair olmakla suçlamışlardır. Onun şair olmadığı ve söylediklerinin de Allah kelamı olduğu ayetlerle açıklanmıştır. Ayetlerin ilk etapta şiir konusunda olumsuz ifadeler içerdiği anlaşılmıştır. Ancak Hz. Peygamber'in açıklamalarıyla şiirin özünde kötü olmadığı ortaya çıkmıştır. Kuşkusuz Hz. Peygamber ne bir edip ne de şairdir. Ayrıca o bir edebiyat eleştirmeni de değildir. Rivayetlere göre Hz. Peygamber bazı şiirleri değerlendirmiştir. Bu değerlendirmeler belli ölçütlere

* Arş. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi/ İlahiyat Fakültesi/ Temel İslam Bilimleri Bölümü/ Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, i_batur21@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-7252-1775.

** Arş. Gör., Harran Üniversitesi/ Fen-Edebiyat Fakültesi/ Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü/ Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, cumatanik@harran.edu.tr, Orcid: 0000-0003-1980-3543.

çerçevesinde gelişmiştir. Bu ölçütlerin bir kısmı dinî ve ahlakî, bir kısmı ise belâgatla ilgilidir. Bu makalede onun şiir değerlendirmelerinin birer edebiyat eleştirisi olup olmadığı tartışılacaktır. Ayrıca bu değerlendirmelerin Arap edebiyatındaki yeri ve önemi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler:

Belâgat, Edebiyat eleştirisi, Şiir, Kur'an, Peygamber.

*AN OVERVIEW OF THE PROPHET'S POETRY
EVALUATIONS IN ARABIC LITERATURE IN THE CONTEXT
OF LITERARY CRITICISM*

Abstract

Literary criticism in the Arabs is an activity that emerged especially in the poetry axis. Because it's important for Arabs. But, at first poetry criticism was realized more with tribal infiltration rather than literary purpose. In a period when poetry was widespread, the Prophet's presentation of the religion of Islam brought along various discourses. With the Islam, who did not believe in Islam accused him of being a poet. It is explained in verses that he was not a poet and what he said was the words of Allah. At first it is understood that verses contain negative expressions about poetry. But, with the explanations of him, it was revealed that poetry in essence is not bad. Undoubtedly, he is neither a author nor a poet and also not a literary critic. The prophet evaluated some of the poems. These evaluations have developed within the framework of certain criteria. Some of these criteria are religious and moral, and some are related to retoric. In this article, it will be discussed whether his poetry evaluations are literary criticism. In addition, the importance of these evaluations in Arabic literature will be emphasized.

Keywords:

Rhetoric, Literary criticism, Poetry, Quran, Prophet.

GİRİŞ

Yazın dünyasında “*eleştiri*” ile aynı anlamda kullanılan “*kritik*” kelimesi, Yunanca sözcük olan ve “*yargılamak*” anlamına gelen “*krínō*” ve “*yargıç ya da jüri üyesi*” anlamına gelen “*krités*” kelimesinden türemiştir.¹ Söz konusu kelimenin Arapçadaki karşılığı ise “*n-k-d*” kökünden türemiş olan “*naqd*” sözcüğüdür.

¹ Charles E. Bressler, *Yazımsal Eleştiri Kuramsal ve Pratik Bir Giriş*, (Ankara: Birleşik, 2017), 10.

Edebî eleştiri, anlamları inceleyen bir sanat dalıdır.² Diğer bir deyişle edebî eleştiri, sanat yapıtlarını tanımlama, inceleme, çözümleme, yorumlama ve değerlendirmeye çalışan disiplinli bir faaliyet raporudur. Matthew Arnold'un (1822-1888) da dediği gibi “*edebî eleştiri, dünyada bilinen ve düşünülen en iyi şeyleri öğrenmeye ve çoğaltmaya yönelik tarafsız gayret*”tir. Ona göre yazınsal eleştiri denen bu disiplin, “*eleştirmenin bir metni değerlendirmesini sağlayacak estetik ve metodolojik ilkeler formüle etmeye çalışır.*”³

Her kültürde olduğu gibi Araplarda da edebiyat eleştirisi özellikle şiir eleştirisi ekseninde ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni, Arapların İslamiyet'ten önceki ve sonraki hayatlarından kalan en büyük sanat eserinin şiir olmasıdır.⁴ Araplarda edebî eleştiri, “*naqd*” sözcüğüyle ifade edilmiştir. *Lisânu'l-^carab* ve *el-Mu^ccemu'l-vasîf* gibi eski ve çağdaş sözlüklerde “*naqd*” kavramı için; *toplama, iğneleme, darp etme, münakaşa etmek* gibi birtakım anlamlara rastlanmaktadır. Edebî eleştirmenin, Araplarca ortaya atılmış en bariz ve en yaygın tanımı ise “*İyinin kötüden, semizin sıskadan, doğrunun yanlıştan ayırt edilmesi*”⁵ şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu tanım daha çok dirhemle özdeşleştirilmiş ve şöyle denilmiştir: “*Sarrafa dirhemleri inceledi.*” (*Naqada es-Sayrefiyyu ed-derâhime.*) Abbasi dönemi eleştirmelerinden Ebû Aḥmed Yaḥyâ b. Âlî el-Munecim'in (ö. 300/912) aşağıdaki beytinde de görüldüğü üzere eleştirmenlik, sarraflığa benzetilmiştir:⁶

رُبُّ شَعْرِ نَقَدْتَهُ مِثْلَ مَا يَبْدُ قَدْ رَأْسُ الصَّيْرِافِ الدِّينَارَا

Ne çok şiir eleştirdim Sarrafın dinarları seçtiği gibi

Sarrafa, dirhemini iyisini kötüsünden ayırmak için onu dikkatlice inceler. “*Naqd*” (Eleştiri) kelimesinin ıstılah anlamı ise; *iyi şiirin ve sözün, kötüsünden ayırt edilmesidir.*⁷ Eleştiri yapan kişiye *nâqid* (eleştirmen) denir. Bu kelimenin düzenli çoğulu *nâqidûn* (eleştirmenler), kırık çoğulları ise *nukkad* ve *naqada*'dır.

Edebî eleştiri için birçok tanım yapılmıştır. Örneğin Aḥmed Emîn

² Roland Barthes, *Yazı ve Yorum*, (İstanbul: Metis, 2015), 83.

³ Bressler, *Yazınsal Eleştiri Kuramsal ve Pratik Bir Giriş*, (Ankara: Birleşik, 2017), 10.

⁴ Şiirin Araplardaki toplumsal rolüne dair ayrıntılı bilgi için bkz. Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2019).

⁵ Abdullah Hıdr Hâmd, *İtticâhâtun-naqdi'l-^carabiyyi'l-^ckadim*, (Lübnan: Dâru'l-Kalem, tsz), 9.

⁶ Hıdr Hâmd, *İtticâhâtun-naqdi'l-^carabiyyi'l-^ckadim*, 11.

⁷ İsa el-^cÂkûb, *et-Tefkirun-naqdi 'inde'l-^carab* (Suriye: Dâru'l-Fikr, 2012), 14.

(1886/1954) şöyle bir tanım yapar: “Edebi eleştiri, edebî bir eseri araştıran ve tahlil eden; birtakım objektif temel ve yöntemlere dayanarak onu yorumlayan ve değerlendiren bir sanattır.”⁸ Dolayısıyla edebî eleştiri ister kısmi ister kapsamlı olsun edebî olguya yönelen; onun incelenmesini, çözümlenmesini ve açıklanmasını hedefleyen, kaliteli ve kalitesiz, güçlü ve güçsüz yönlerini belirleyen ve sonucu hakkında hükümler çıkaran filolojik bir deneyim olarak tanımlanabilir.

Tenkit, yani eleştiri, insanoğlunun doğuştan sahip olduğu bir yeti olup beğeni duygusu ile doğrudan bağlantılıdır. İnsan, bir olayı ve durumu, akıl ve duygu süzgecinden geçirip kıyas ve diğer mantıkî dayanakların da desteğiyle inceler. Bu sayede eleştiriye konu olan şeyi beğenip beğenmediğini açığa çıkarır. Ancak her insan, doğuştan sahip olduğu eleştirme güdüsünü kullanamayabilir. Bunun için, eldeki malzemeyi eleştiri edebilecek yetkinliğe ulaşmak gerekir. Bu da belli bir birikim ve sorgulama yeteneğinin olmasına bağlı olarak zaman içinde kazanılacak bir durumdur. Burada her eleştirinin ilmî ve edebî eleştiri olamayacağı gerçeğine özellikle dikkat çekmek gerekmektedir. Şevki Dayf’ın (1910-2005) da belirttiği üzere eleştiriden kasıt, edebî bir metni sanatsal açıdan inceleyip değerlendirmektir. Metnin iyi mi kötü mü olduğunu belirtip övmek ya da yermek değildir.⁹

Edebî eleştirinin hemen hemen her toplumda var olduğunu söyledik. Elde edilen bulgular neticesinde edebiyat eleştirisinin ilk defa Antik Yunan’da başladığı söylenmektedir.¹⁰ Nitekim tespit edildiği kadarıyla felsefe, siyaset ve diğer akli ilimlerin ilk nüveleri eski Yunan’da ortaya çıkmıştır. Ancak eski Yunan’da eleştirinin şiirle sınırlı kaldığı söylenebilir. Yani burada tam bir edebiyat eleştirisinden söz etmek mümkün değildir.¹¹ Araplarda ise edebiyat eleştirisinin başlangıcı cahiliye döneminde düzenlenen Ukaz panayırı olduğu konusunda yaygın bir kanaat söz konusudur. Zira burada söylenen şiirler belli bir değerlendirme ve tahlilden geçmiş, dolayısıyla edebiyat eleştirisinin bir nevi ilk örnekleri sergilenmiştir. Ancak cahiliye dönemi edebiyat eleştirisinin basit, sade ve hissiyattan uzak, tamamen kişisel zevke dayanan ve şairler

⁸ Ahmed Emîn, *en-Nakdu’l-’edebe*, (Kahire: Muesseset Hindawî li’t-Ta’lîm ve’ş-Şekâfe, tsz), 13.

⁹ Şevki Dayf, *en-Nakdu’l-’edebe*, (Kahire: Dâru’l-Me’ârif, 1926), 9.

¹⁰ Bkz. Dayf, *en-Nakdu’l-’edebe*, 7-15.

¹¹ Dayf, *en-Nakdu’l-’edebe*, 9.

konusunda hüküm veren bir yapıda olduğu söylenmektedir.¹² Bu dönemde kabileler arasında yoğun bir mücadele ve üstünlük yarışının ön planda oluşu, edebiyat eleştirisinin şiirden ziyade kişi merkezli olmasına neden olmuştur. Her kabile kendisini diğer kabilelerden üstün görmüş ve bu doğrultuda şairlerden şiir söylemesini istemiştir. Dolayısıyla bu dönemde yapılan şiir eleştirileri genelde düşmanlara cevap verme ve onları şiir üzerinden eleştirmek şeklinde gerçekleşmiştir. Bu dönemin inancına paralel olarak putperest bir Arap şiirinin varlığından da söz edilebilir. Bu şiir, kabile yaşamı, öç, hamaset ve üstünlük gibi konular üzerine inşa edilmiştir. Dolayısıyla bu dönem şiiri, sanatsal yanından ziyade bizim için İslam öncesi sosyal yaşamı yansıtmaya açısından önemlidir.¹³ Cahiliye dönemi edebiyat eleştirisinin basit, sade ve hissiyattan uzak oluşu Emeviler dönemi için de söylenebilir. Ancak Abbasi-lerle birlikte edebiyat eleştirisi, sosyo-kültürel hayatın da gelişmesi sayesinde önemli bir mesafe kat etmiştir.¹⁴

Bu çalışmada mümkün merteye ilk dönem kaynakları kullanıldı. Çalışmanın hadis alanıyla bağlantılı olması nedeniyle *kutub-i sitté*'nin içerisinde yer alan hadis kaynaklarına referansta bulunuldu. Ancak konu Arap Dili ve Edebiyatı açısından incelendiğinden hadislerin usul ilminde ne şekilde değerlendirildiği meselesi üzerinde durulmadı. Bunun yerine zayıf rivayetlere yer verilmeyip sahih olup Arap dilcilerinin de referans ettiği hadis rivayetleri esas alındı. Bunların arasında ilk başta *sahibayn* diye bilinen İmam Buhari (ö.256/870) ve İmam Müslim'in (ö.261/875) kitaplarında geçen hadisler vardır.

Şiirin Araplar nezdindeki önemi ve daha birçok konuyla ilgili şiire olan bakış açısını irdelemek için ilk dönem kaynaklarından olan İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889), *eş-Şi'r veş-şu'arâ* ve Muhammed b. Sellâm el-Cumâhî'nin (ö. 231/846) *Tabâkâtü's-şu'arâ* adlı eserlerini kullandık.

Konunun edebiyat eleştirisi ile ilgili yerlerinde kullanılan kaynaklar, alanla ilgili en çok referans alan kaynaklar olup şu şekildedir: Şevkî

¹² M. Akif Özdoğan, "Klasik Arap Edebi Tenkidine Genel Bir Bakış", *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 12/1 (2015), 2.

¹³ Ignace Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, çev. Azmi Yüksel, Rahmi Er, (Ankara: İmaj Yayınları, 1993), 21.

¹⁴ Dayf, *en-Nağdu'l-edebi*, 30.

Dayf, *en-Naḫdu'l-edebî*, el-°Âḫûb, *et-Tefkîru'n-naḫdî* °*inde'l-°arab*, Taḥâ Ahmed İbrâhîm, *Târiḫu'n-naḫdî'l-°edebî* °*inde'l-°arab mine'l-°aşri'l-câhili* °*ilâ'l-ḫarnî'r-râbi° el-bicri*. Bunun yanında ülkemizde yapılan çalışmalara da referans edildi. Bunlardan bazıları: Mehmet Yalar'ın “İslâmî Arap Şiiri ve Peygamber”, İsmail Güleç'in, “İslam'da Şiir ve Şair Algısına Dair Kimi Tespitler”, Osman Nedim Yektar'ın, *Hadis Rivayetleri ve Hz. Peygamber'in Şiire Bakışı*, Mehmet Yılmaz'ın *Hz. Peygamber'in Şiire Yaklaşımı* başlıklı çalışmalarıdır. Bu makaleler genel olarak Kuran ve Sünnetin şiire olan bakış açısını irdelemekte olup bu alanda önemli bir boşluğu kapatmaktadır.

Yaptığımız okumalar ve araştırmalar neticesinde Hz. Peygamber'in şiir değerlendirme ölçütlerinin nasıl olduğu, neye dayandığı ve bu değerlendirmelerin Arap Dili ve Edebiyatı temel alındığında birer edebiyat eleştirisi sayılıp sayılmayacağı üzerinde herhangi bir çalışmanın olmadığını fark ettik. Yapılan çalışmaların genel manada Kuran ve Sünnetin şiire olan bakış açısı üzerinde yoğunlaşmakla birlikte Hz. Peygamber'in şiir değerlendirmeleri üzerinde fazla durmadığını gördük. Dolayısıyla bu çalışmada Hz. Peygamber ve şiir konusuna başka bir zaviyeden bakmaya ve bu doğrultuda Hz. Peygamber'in şiir değerlendirmelerini daha iyi anlamaya gayret ettik. Gayret bizden başarı her daim yüce Mevlâ'dandır.

1. ARAPLARDA ŞİİRİN ÖNEMİ VE ŞİİR ELEŞTİRİSİ

Hemen hemen her toplumda şiir vardır. Arapların da şiire olan sevgisi ve bağlılığı devenin yavrusuna olan sevgisine ve bağlılığına benzetilmiştir. Hatta, “*deve, yavrusuna olan düşkünlüğünü terk etmedikçe Arapların da şiiri terk etmeyecekleri*”¹⁵ söylenmiştir. Şiirle bu kadar sıkı bağları olan bir toplumda şiir eleştirisinin ortaya çıkması haliyle kaçınılmaz olmuştur.

Ancak Edebî eleştiri, oldukça dikkat ve emek isteyen ilmî bir faaliyettir. Edebî eleştirinin malzemesi şiir olunca bu zorluk daha da artmaktadır. Nitekim eleştirinin zorluğundan bahseden rivayetler de mevcuttur. er-Râğîb el-İsfeḫânî'den (h. V. /X1. yüzyılın ilk yarısı) naklen °Amr b. el-°Alâ° (ö. 154/771), eleştirinin zor bir sanat olduğunu iddia edip şöyle der: “*Şiir eleş-*

¹⁵ Mehmet Yalar, “İslâmî Arap Şiiri ve Peygamber”, *U. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18/1 (2009), 69.

*tirisi şiir yazmaktan daha zordur...*¹⁶ “Şiir eleştirisi” ile “iyisini kötüsünden ayıran” meselelerini aynı çatı altında işleyen yazarlar olmuştur. Yani bir dönem şiir eleştirisi, yalnızca “iyi” ve “kötü” şiirden ibaret sayılmıştır. Bunun en bariz kanıtı Kudâme b. Ca’fer’in (ö. 337/948) *Naḳduş-şi’r* eserindeki ifadeleridir. O bu anlamda şöyle der: “*Daha önce kimsenin şiir eleştirisi ve şiirin iyisini kötüsünden arındıran konularında kitap yazdığını görmedim.*” Kudâme b. Ca’fer, burada şiir eleştirisi konusunda eser ortaya koyan ilk kişinin kendisi olduğunu söyler ve şiir eleştirisinin “iyi şiirin kötü şiirden ayıklanması” üzerine kurulu olduğuna işaret eder.¹⁷ Bu iddia, erken dönem şiir eleştirilerinin bilimsellikten ne kadar uzak olduğunu göstermektedir.

Arap edebiyatı kültüründe eleştiri, Cahiliye döneminden itibaren var olagelmiş ve şiirle paralel bir gelişme göstermiştir. Cahiliye döneminden itibaren şiir, Arapların sosyal ve siyasî yaşamları içerisinde vazgeçilmez bir savunma, övünme ve yergi aracı olarak günümüze kadar ulaşmış edebi bir türdür. Şiir, Arapların bütün bir yaşamını yansıttığı için “*divânu’l-‘arab*” olarak tabir edilmiştir.¹⁸

Araplarda şiirin doğuşu ve gelişimi, yaşadıkları çöl hayatıyla ilişkilendirilmektedir. Araplar çölde bineklerinin üzerinde giderlerken, su birikintilerinden su alırlarken, develerini güderlerken, develerinin daha süratli yürümesi için ve içlerini rahatlatmak için şiir söylemişlerdir. Araplara göre söyledikleri şiirde, yaptıkları işte motive olmayı ve bu işte başarılı olmayı sağlayan efsunlu bir güç vardı. Onların hayat tasavvurlarında şiir, yalnızca ağızdan çıkan sesler değil, aksine dinleyiciyi etkisi altına alan, muhatabını cezbeden önemli bir araçtı. Bu yüzden şiir söyleyenler, sıradan insanlar değil, algı düzeyleri üst seviyede olan şahsiyetlerdi.¹⁹ Cahiliye döneminde eleştiri geleneği şiirle beraber gelişme göstermiştir. Bu yüzden şiiri estetik açıdan değerlendiren eleştirilerin tarihi, şiir kadar eskidir.

Cahiliyede eleştirmenler çoğu zaman iyi birer şair, bazen de bir kabilenin

¹⁶ el-‘Âküb, *et-Tefkiru’n-naḳdî ‘inda’l-‘arab*, 13.

¹⁷ el-‘Âküb, *et-Tefkiru’n-naḳdî ‘inda’l-‘arab*, 14-15.

¹⁸ Emîn, “*en-Naḳdu’l-‘edebe*”, 358. Ayrıca bkz. Mustafa Çağrı (ed.), *İslâm Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*, (İstanbul: Kuramer, 2019), 173.

¹⁹ Ṭahâ Ahmed İbrâhîm, *Târihu’n-naḳdî’l-‘edebe ‘inda’l-‘arab mine’l-‘aşri’l-‘câbili ‘ilâ’l-ḳarni’r-râbi’ el-bicri*. (Mekke-i Mükerrreme: el-Fâsîle, 2004), 21-22.

tamamı olarak ön plana çıkmaktaydı. Şair-eleştirmen olgusu, en-Nâbiğa ez-Zubyânî (ö. 604) olarak bilinen büyük şair Ziyâd b. Mu'âviye'de açıkça görülmektedir. el-^oAşma'î'den (ö. 216/831) rivayetle; Ukaz panayırında en-Nâbiğa için bir çadır kurulurdu ve şairler buraya gelip şiirlerini ona sunardı. Yine bir panayır döneminde en-Nâbiğa'ya önce el-^oA^oşâ (ö. 7/629) sonra da Hâssân b. Şâbit (ö. 60/680) gelip şiirlerini sunmuşlardır. Şair Hâssân b. Şâbit, aşağıdaki beyti okuduktan sonra en-Nâbiğa ez-Zubyânî, el-^oA^oşa ve Hâssân b. Şâbit'i karşılaştırarak bu beyitleri farklı açılardan eleştirmiştir. Söz konusu beyit ve Türkçesi aşağıda verilmiştir:²⁰

لَنَا الْجَفَنَاتُ الْعَرَّةُ يَلْمَعَنَّ بِالضُّحَىٰ وَأَسْيَافُنَا يَقَطُرَنَّ مِنْ نَجْدَاتٍ دَمًا

“Sabahleyin parlayan tencerelerimiz/ mazlumlar için kan akıtan kılıçlarımız var.”

Denildiği gibi en-Nâbiğa ez-Zubyânî, Hâssân b. Şâbit'e ait yukarıdaki beyti eleştirmeden önce Hâssân b. Şâbit'e yönelik, “Şayet Ebû Basîr – yani el-^oA^oşâ – bana şiir okumamış olsaydı senin cinlerin ve insanların en büyük şairi olduğunu söyledim”, deyince Hâssân da buna karşılık olarak, “– Yemin olsun ki – ben senden, babandan ve ondan daha şairim,” şeklinde karşılık verir. en-Nâbiğa ez-Zubyânî daha sonra Hâssân'ın yukarıdaki beytini kullandığı kelimeler bağlamında eleştirir. Örneğin tencereler anlamındaki جَفَنَات (cefenât) kelimesi yerine جِفَان (cifân) kelimesini kullanmasını önerir çünkü kullandığı çoğul kelimenin azlık (cem^ou kıllit) bildirdiğini ifade eder. Aynı nedenden ötürü kılıçlar anlamına gelen أُسْيَاف (esyâf) yerine سُيُوف kelimesini kullanmasını önermiştir. Yine kuşluk vakti anlamındaki الضُّحَى (ed-duhâ) kelimesi yerine gecenin karanlığı anlamındaki الدُّجَى (ed-ducâ) kelimesini kullanmasını gerektiğini, çünkü sabahleyin değil de geceleyin parlayan tencerelerin bir değerinin olabileceğini söylemiştir.²¹ ez-Zubyânî'ye göre Hâssân, azlık bildiren çoğul kelimeleri kullanırken, farkında olmadan kendi kabilesini övmek yerine alçaltmıştır.

Bu ve benzeri eleştiri geleneği, Cahiliye döneminde de günümüz edebiyat kulüplerine benzer yapıların olduğunu göstermektedir. Zira şairler ürünlerini aralarında şiir estetiğinden anlayanların da olduğu bir topluluğa

²⁰ el-^oÂkûb, *et-Tefkîrû'n-naqdi 'inde'l-^oarab*, 19-20

²¹ el-^oÂkûb, *et-Tefkîrû'n-naqdi 'inde'l-^oarab*, 20-21-22.

sunar, böylece bu ürünler eleştiriye tabi tutulurdu. Sonuçta şairlerin arasında bir seçim yapılır, kabileler de kendi şairleriyle övünürdü.

Bir diğer husus, Cahiliye döneminde eleştirilerin genel olarak doğaçlama (fitrî) olarak yapılagelmiş olmasıdır. Diğer bir ifadeyle yapılan eleştiriler çoğunlukla doğrudan ya da dolaylı olarak kişisel zevklere göre yapılıyordu. Örneğin Tarafa b. el-°Abd'in (ö. 564) şair el-Mutelemmis'in (ö. 569) aşağıdaki beytine yaptığı eleştiri, doğaçlama eleştiri türüne örnek olarak gösterilebilir.

وَقَدْ أَتَنَاسَى الْهَمَّ عِنْدَ إِحْتِضَارِهِ بِنَاجٍ عَلَيْهِ الصَّيْعَرِيَّةُ مُكْدَمٌ

“Üzerinde dişi devenin takısı bulunan devesiyle geldiğinde/ tüm dertlerimi unutturum adeta”

el-Mutelemmis yukarıdaki beyti okuyunca, Tarafa müdahale ederek beytin hatalı olduğunu; الصَّيْعَرِيَّةُ kelimesinin dişi develer için kullanıldığını, oysa bu beyitte erkek deve için kullanıldığını, daha sonra da alaycı bir üslupla اِسْتَنَوَقَ الْجَمَلِ diyerek, “dişi devenin erkek deveye dönüştüğünü” ifade etmiştir. Başka bir rivayete göre Temim kabilesinden ez-Zeberkân b. Berd, el-Muhbel es-Sa°di, °Ubda b. et-°Tayyib ve °Amr b. el-Ehdem gibi şairler bir içki meclisinde toplanarak her biri kendi şiirinin en iyisi olduğunu iddia ederek bir tartışmaya girmişlerdir. En sonunda kendi aralarında bir hakem tayin edip hakemlik yapmasını istemişlerdir. Bunun üzerine hakem, hangi şairin daha iyi, hangisinin kötü olduğuna dair birtakım eleştiriler yapmıştır.²²

Ahmed Emîn (öl. 1954), *en-Nakdu'l-°edebi* adlı eserinde Cahiliye döneminde üç tür eleştirinin olduğunu belirtmektedir. İlki, yukarıda da değinildiği gibi, şiirde kullanılan sözcüklere ve harfi manaya; ikincisi de şairleri karşılaştırarak aralarındaki üstünlük ve kusurlara dikkat çeker. Üçüncü eleştiri yöntemi de bir şiirin başka bir şiirle estetik açısından karşılaştırılmasıdır. Her üç eleştiri yöntemi de ilkeldir.²³ Edebî eleştiri faaliyetleri İslâmiyet öncesi Cahiliye toplumunda her ne kadar fitrî olup, kişisel beğenilere göre gelişme göstermişse de İslâmiyet'le başlamak üzere sonraki dönemlerde daha sistematik bir hâl almıştır. Arap edebiyatı araştırmacısı H. A. R. Gibb'in bu konuda söyledikleri dikkate değerdir:

²² Emîn, “*en-Nakdu'l-°edebi*”, 357.

²³ Emîn, “*en-Nakdu'l-°edebi*”, 358.

“Lisaniyat ekollerinin yorulmak bilmez faaliyetleriyle desteklenen edebî üretimdeki bu muazzam gelişme, zamanla dikkate değer derecede bir teknik edebî eleştiri külliyyatı ihtiyacını doğurdu. Tabii ki ilk lisaniyatçılar, genellikle özel bir tutumla, belirli şair ve şiiirlerin değerleri üzerine görüşlerini özgürce ifade etmişlerdi. Daha sistematik bir eleştiri yolunda ilk adım ise el-Câhiz (ö. 868) ve İbn el-Mu'tez (ö. 869) tarafından atılmıştı, belâgat ustası Kudâme b. Ca'fer de (ö. 922) şiiirsel “güzellikler” ve “yanlışlar”ın sınıflandırılmasını yapmıştı. 10. Yüzyılın sonu itibariyle Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 1005) şiiir ve nesrin, yapısal, belâgat araçları ve söz sanatları çerçevesi içinde eksiksiz bir eleştirel tahlil sunmuştur.”²⁴

Kuşkusuz İslamiyet'in gelmesiyle birlikte Kur'an-ı Kerim şiiir ve şair olgusu üzerinde algıların değişmesine neden olmuştur. Bu durum şiiir eleştirisi üzerinde de gözle görülür etkiler bırakmıştır. Konunun daha iyi anlaşılması için Kur'an-ı Kerim'in yanı sıra Hz. Peygamber'in sünnetinin şiiire ve şaire olan yaklaşımını ele almak gerekmektedir.

2. KUR'ÂN-I KERİM VE SÜNNETTEN HAREKETLE ŞİİR VE ŞAİR OLGUSU

Apaçık bir Arapça²⁵ ile inen Kur'an-ı Kerim indiği günden bu yana edebiyat dünyasına çeşitli açılardan katkı sağladığı görülmektedir. İslamiyet'in gelmesiyle birlikte şiiir ve şair olgusuna olan bakış Kuran ve sünnetin belirlediği ilkeler ışığında yeniden şekillenmiştir.

Hz. Muhammed, şiiirin önemli bir toplumsal etmen olduğu bir zaman ve zeminde peygamber olarak görevlendirildi. Ancak İslam'a karşı çıkanlar onu çeşitli şekillerde itham ettiler. Bu ithamlardan belki en çok dillendirileni onun şiiir öğrenen bir şair olduğuydu. Çünkü onlara göre şairler büyülenmiş kimseler olup güzel söz söylerlerdi. Hz. Peygamberin aktardığı ayetler onlara oldukça güzel ve etkileyici gelmişti. Dolayısıyla Hz. Peygamberi itham ederlerken en çok tekrarladıkları şey onun şair olduğuydu. Ancak bütün bu itham ve karalamalar karşısında Allah, resulünü ayetlerle

²⁴ H. A. R. Gibb, *Arap Edebiyatı*, (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017), 95-96.

²⁵ eş-Şu'ârâ, 26/195.

inkârcılardan korudu. Nitekim Kurân-ı Kerîm'de şiir ve şairlerle ilgili aşağıdaki ayetler indi:²⁶

Onlar dediler ki: “Hayır, bunlar karma karışık yalancı düşlerdir. Hayır, onu kendisi uydurdu; hayır, o bir şairdir..” (el-Enbiya, 21/5).

“Yoksa onlar, “O bir şairdir; onun, zamanın felaketlerine uğramasını bekliyoruz” mu diyorlar? (Tur, 52/30).

“O, bir şairin sözü değildir. Ne de az inanıyorsunuz!” (el-Hâkka, 69/41).

“Biz, Peygamber'e şiir öğretmedik. Bu, ona yaraşmaz da. O (na verdiğimiz) ancak bir öğüt ve apaçık bir Kuran'dır.” (Yasin, 36/69).

“Biz deli bir şair için ilahlarımızı mı terk edeceğiz diyorlardı.” (es-Sâffât, 37/36).

“Yoksa onlar, “O bir şairdir; onun, zamanın felaketlerine uğramasını bekliyoruz” mu diyorlar.” (Tur, 52/30).

“Şairler (e gelince) onlara haddi aşan azgınlara uyarlar. Görmez misin ki onlar, her vadide şaşkın şaşkın dolaşırlar ve yapmadıkları şeyleri söylerler. Ancak iman edip salih amel işleyen, Allah'ı çok anan ve haksızlığa uğratıldıktan sonra öçlerini alanlar başka. Zulmedenler hangi akıbeta uğrayacaklarını göreceklerdir.” (eş-Şuara, 26/224-227).

Allah ve resulünü inkâr edenlerin iddiası, ayetlerin şiir, Hz. Peygamber'in de şair olduğuydu. Onların bu bühtanlarına cevaben yukarıdaki ayetler inmiştir. Bu ayetler, belli bir siyak sibak içerisinde sebep-i nüzul faktörü de göz önünde tutularak değerlendirilmelidir. Ancak bu, bizim maksadımızı aşacağından konunun tefsir ilmi ile ilgili kısmına girmek istemiyoruz. Amacımız ayetleri tefsir ilmi bağlamında değerlendirmekten ziyade Kur'ân-ı Kerîm'in şiire karşı yaklaşımını ve Hz. Peygamber'in de bu konudaki görüşlerini ve eleştirilerini değerlendirmeye çalışmaktır. Buradan hareketle Kur'ân-ı Kerîm'in eleştirdiği şiirin Allah ve resulünü inkâr etmeye davet eden şiir olduğu açık bir şekilde görülür.

Ayetlere bakıldığı zaman ilk etapta şiirin yerildiği anlaşılmaktadır. Nitekim Ka'b b. Mâlik (ö. 50/670), Hâssân b. Şâbit ve °Abdullâh b. Revâhâ (ö.

²⁶ Ayet mealleri verilirken Diyanet İşleri Başkanlığının 2012 yılında yapılmış 14. baskılı Kuran-ı Kerim Meali esas alınmıştır.

8/629) Hz. Peygamber'e gelerek "Ey Allah'ın Resulü! Biz helak olduk! Allah, şair olduğumuzu bildiği halde bu ayetler nazil oldu." diyerek üzüntülerini bildirmişlerdi. Hz. Peygamber onlara cihâdın kılıç ve dille yapıldığını, Müslüman şairin şiiriyle ve diliyle düşmana ok attığını söyleyerek onları teselli etmiştir. Daha sonra eş-Şu'ârâ suresinin 227. ayetinin inmesiyle birlikte bu şairlerin sıkıntıları giderilmiştir.²⁷

Muallaka şairlerinden Lebîd b. Rabî'a'nın (ö. 40/660) İslam'ı kabul ettikten sonra şiir söylemediği rivayet edilir. Hz. Ömer (ö. 23/644) kendisinden şiir söylemesini isteyince; "el-Bakara ve Âl-i İmrân Sûreleri indikten sonra bana şiir söylemek düşmez." şeklinde cevap vermesi ayetlerin farklı şekilde de anlaşıldığını göstermektedir.²⁸

Hadis rivayetlerine bakıldığı zaman şiir ve şairle ilgili Hz. Peygamber'in nasıl bir tasavvura sahip olduğu anlaşılmaktadır. Kuşkusuz Hz. Peygamber'in şiir konusundaki yaklaşımı ve şiir anlayışı rivayetler çerçevesinde anlaşılacak ve değerlendirilecek bir husustur.²⁹ Ancak bazı rivayetlerde şiir övülürken bazı rivayetlerdeyse yerilmektedir. Burada şiir konusunda olumlu ve olumsuz bazı hadis rivayetleri incelenecek ve bu sayede Hz. Peygamber'in şiir anlayışı hakkında bir çıkarımda bulunulacaktır. Ardından rivayetlerden hareketle Hz. Peygamber'in şiir değerlendirme ölçütleri ve bazı şiir değerlendirmelerinden örnekler ele alınacaktır.

Câbir b. Semure'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber birçok kez mescidde sahabelerle oturup şiir okur ve cahiliye meselelerinden bahsedip tebessüm ederdi.³⁰

İbn Reşik el-Kayrevânî'nin (ö.456/1064) *el-Umde'sine* bakıldığı zaman şiir konusunda Hz. Peygamber'den bize kadar şu sözlerin rivayet edildiği geçmektedir:

"Şiir, sözün hakka uyanları güzel, uymayanları ise kötü olan bir sözdür."

"Şiir de nihayetinde bir sözdür ve bu sözün iyisi de vardır, kötüsü de."

²⁷ İsmail Güleç, "İslam'da Şiir ve Şair Algısına Dair Kimi Tespitler", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 13 (2014), 17.

²⁸ Güleç, "İslam'da Şiir ve Şair Algısına Dair Kimi Tespitler", 8.

²⁹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Yılmaz, "Hz. Peygamber'in Şiire Yaklaşımı", *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/2 (2013), 177-206.

³⁰ Bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, thk. Şu'ayb Arnavut vd. (Muessesetu'r-Risâle, 2001/1421), 34/436.

“Şiirde hem güzel söz hem de çirkin söz vardır. Sen sen ol iyi olanını al kötü olanını ise bırak.”³¹

Hz. Peygamber, ilâhî mesajlara karşı çıkarak müminlere saldıranlara karşılık sadece kılıçla savaşmadı. Aynı zamanda şiirin de bir silah olarak kullanılmasını uygun gördü ve müşriklerin aleyhinde şiir söylenmesini serbest kıldı.³² Nitekim bir kısım Kureyşli şairin Hz. Peygamber’i hicvetmesi üzerine Hassân b. Şâbit öfkelenmiş ve Hz. Peygamberden bu şairlere şiirle karşılık vermek için izin istemiş, bunun üzerine Hz. Peygamber Hâssân b. Şâbit’e şöyle buyurmuştur: “*Yâ Hâssân, onları hicvet! Şunu bilmelisin ki Cibrîl seninle beraberdir; senin sözlerin kılıçtan daha tesirlidir.*” sözleriyle onu övmüştür.³³ Ayrıca Hz. Aişe’den (ö. 58/678) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber Hâssân b. Şâbit’e mescidde şiir okuması için bir minber tahsis etmişti. Buradan Hâssân b. Şâbit, Hz. Peygambere hicvedenlere cevap verirdi.³⁴

Denilebilir ki Hz. Peygamber’in şiir ve şair konusundaki düşünceleri Kur’ân-ı Kerîm’in belirlediği yolla şekillenmiştir. Bu noktada Hz. Peygamber’in karşı olduğu şiir ve şairler Kur’ân-ı Kerîm’in bahsettiği ve eleştirdiği şiir ve şairlerdir. Nitekim Allah ve Peygamber inancını besleyen ve bu yolda kalemiyle mücadele eden şairler övgüye her zaman mazhar olmuşlardır. Dolayısıyla Hz. Peygamber’in şiir anlayışını bu şekilde değerlendirmek gerekmektedir.

Hz. Peygamberin bizzat kendisi herhangi bir şiir yazmamıştır. Ancak bazen sevdiği şiirlerden beyitler okuduğu rivayet edilmiştir. Örneğin; Buhârî (ö. 256/870), Berâ’ b. Âzib (ö. 71/690)’den şöyle bir rivayet aktarır³⁵:

“Ahzab savaşında Resulullah’ın bizimle beraber toprak taşırken şöyle dediğini işittim”

³¹ Bk. İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-‘Umde fi mehbâsiniş-şî‘r ve ‘âdâbib*, thk. Muḥammed Muḥyiddîn ‘Abdulḥamid, (Dâru’l-Cil, 1981), 1/27.

³² Muḥammed ‘Ârif, “er-Resûl ve’n-naḥdu’l-‘edeбі”, *el-Cami‘atu’l-İslamiyye Dergisi*, 1/58 (h. 1403), 274.

³³ Bk. el-Kayrevânî, *el-‘Umde*, 1/31.

³⁴ Bk. el-Kayrevânî, *el-‘Umde*, 1/27.

³⁵ el-Buhârî, *el-Cami‘u’s-saḥîb*, thk. Muḥtafâ Dîb el-Buġâ, (Beyrût: Dâr İbn Kesîr, 1987/1407), Kitâbu’l-kader, 6/2441.

وَاللَّهُ لَوْلَا اللَّهُ مَا اهْتَدَيْنَا وَلَا صُمْنَا وَلَا صَلَّيْنَا
فَأَنْزَلْنَا سَكِينَةً عَلَيْنَا وَثَبَّتْ الْأَقْدَامَ إِنْ لَا قِيْنَا
وَالْمُشْرِكُونَ قَدْ بَعُوا عَلَيْنَا إِذَا أَرَادُوا فِتْنَةَ آبِينَا

“Allah bizi hidayete erdirmeseydi, tutmazdık oruç, kılmazdık namaz/ O yüzden (Ey! Rabbim) sükunet indir üzerimize, Ve düşmanla karşılaştığımızda kuvvet ver bize/ Müşrikler ki muhakkak bize düşmanlık gösterirler/ Şayet fitne isterlerse gelmeyiz oyunlarına (reddederiz) ”

Şiirini okuduğu şairlerden biri Abdullâh b. Revâhâ idi. Bir rivayette Hz. Peygamber mealen şöyle buyurmuştur:

“İçinizden bir kardeşiniz var ki kötü söz söylemez, o da İbn Revâhâ’dır. Allah ondan razı olsun ki şöyle demiştir.”³⁶

أَرَانَا الْهُدَى بَعْدَ الْعَمَى فَقُلُوبُنَا بِهِ مُوقِنَاتٌ أَنْ مَا قَالَ وَقَعُ
بَيْتٌ يُجَافِي جَنْبَهُ عَنْ فِرَاشِهِ إِذَا اسْتَنْقَلَتْ بِالْمُشْرِكِينَ الْمَضَاجِعُ

“Yanlış yoldayken bize doğru yolu gösterendir o/ Ona inancımız tamdır, dedikleri hakikattir,

Kâfirler yataklarında uyurken/ o yan tarafına yatmaz (gece namazı kılarak sabahlar)”

Daha önce belirttiğimiz üzere Mekkeli müşrikler, şairleri İslam’a ve peygambere bir saldırı aracı olarak kullandıkları zaman, Hz. Peygamber İslam’ın izzetini korumak maksadıyla Hâssân b. Şâbit, Kâ’b b. Mâlik ve Abdullâh b. Revâhâ’ya müşriklerin aleyhinde şiir okumayı serbest kılmıştır.³⁷

Yine rivayete göre Hz. Peygamber, Kâ’b b. Malik’ten müşriklerin aleyhinde şiir söylemesini ister, Kâ’b da okurdu. Hz. peygamber tekrar okumasını ister ve Kâ’b şiiri üç defa okurdu. Bunun üzerine Hz. Peygamber “İşte bu, onlara okların saplanmasıdan daha etkilidir” diye buyurmuştur.³⁸

Başka bir rivayette Hz. Peygamber, Ümeyye b. Ebu’s-Şalt’tan aktarılan çok beyit dinlemiş, onun hakkında daha sonraları “Her ne kadar o iman etmemiş olsa da dili (şiirleri) iman etmiştir” demiştir.³⁹

Ebü Süfyân, Amr b. Âs ve Abdullâh b. Zibâr’a gibi çoğu Kureyşli olan

³⁶ el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-sâbiğ*, 5/2278.

³⁷ Kenan Demiryak, *Arap Edebiyatı Tarihi II-Sadru’l-İslâm Dönemi*, (Erzurum: Fenomen, 2010), 35.

³⁸ Demiryak, *Arap Edebiyatı Tarihi II-Sadru’l-İslâm Dönemi*, 36.

³⁹ İbn Kuteybe, *eş-Şîr ve ş-şu’arâ*, (Kâhire: Dâru’l-Hadis, h.1423), 1/450.

müşrik şairlerin hücumları artınca Hâssân b. Şâbit, Kâ'b b. Mâlik ve Abdullah b. Revâha gibi Müslüman şairler bunlara karşılık vermek için Hz. Peygamber'den izin istemiş, o da izin vermiş; ancak, "*Ben de Kureyş'tenim, beni onlardan nasıl ayırıp da hicvedeceksiniz?*" deyince Hâssân, "*Seni onlardan hamurdan kıl çeker gibi ayırırım*" cevabını vermiştir. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, Hâssân'a kabilelerin eski eyyâm, mesâlib, ahbâr ve ensâbı hakkında bilgi edinmesi için Hz. Ebû Bekir'e başvurmasını tavsiye etmiştir.⁴⁰

Hız. Peygamber'in eşi Hız. Aişe validemiz de şiire oldukça ilgili biriydi. Miqdâd b. el-Esved (ö. 33/653) onun hakkında, "*Resulullah'ın ashabı arasında onun kadar şiir bilen kimseyi tanımıyorum*" şeklinde rivayet etmektedir. Hız. Aişe'nin şiirlerini beğendiği birçok şairi takdir ettiği görülür. Hız. Peygamber yanındayken Züheyr b. Cenâb'ın (ö. 60/564) şu mısralarını okuduğu rivayet edilir.

إِرْفَعْ ضَعِيفَكَ لَا يَحْرُ بَكَ ضَعْفُهُ يَوْمًا فَتُدْرِكُهُ عَوَاقِبُ مَا جَتَى
يَجْزِيكَ أَوْ يَثْنِي عَلَيْكَ فَإِنَّ مَنْ أَثْنَى عَلَيْكَ بِمَا فَعَلْتَ كَمَنْ جَزَى

"*Düşmüşe yardım et ki onun durumuna düşmeyesin/ ola ki bir gün onun başına gelen senin de başına gelir,*

Elbet bir gün yaptığın iyiliğin karşılığını alırsın/ ya da belki bunun yerine övülürsün bir gün."

Bu şiiri dinleyen Hız. Peygamber; "*Doğru söyledin Aişe, muhakkak ki insanlara şükretmeyen Allah'a da şükretmez*" buyurmuştur.⁴¹

Şiir konusunda olumlu rivayetlerin yanı sıra olumsuz birtakım rivayetler de mevcuttur. En yaygın rivayetlerden biri "*Birinizin içinin kusmukla dolması şiirle dolmasından daha iyidir*"⁴² anlamındaki hadistir. Bu hadisin hangi bağlamda söylendiği Hız. Aişe tarafından açıklanmıştır. Hız. Aişe'ye göre Ebu Hureyre (ö. 58/678) hadisin başını ezberlemiş ama sonunu ezberlememiştir. Çünkü bu hadis müşriklerin Hız. Peygamber'i hicvetmesi üzerine söylenmiştir.⁴³ Bazı hadislerin eksik metinle gelmesi İbn Hâcer'in

⁴⁰ İsmail Durmuş, "Şiir," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV yayınları, 2010), 39/148.

⁴¹ İbn Abdurrahbi, *el-İkdu'l-ferid*, (Beyrüt: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, h.1404), 1/235.

⁴² el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahib*, thk. Muhammed Zuher b. en-Nâsir, (Dâr-u Tavku'n-Necât, 2001/1422), 8/36; Müslim, *Sabihu müslim*, thk. Muhammed Fuat Abdubaki, (Beyrüt: Dâr-u İhyâit-Turâsi'l-Arabî, ts.), 4/1769.

⁴³ Ebu Ca'fer Tahâvî (ö. 321/933), *Şerh-u me'âni'l-âsâr*, thk. Muhammed Zehra, Muhammed

de belirttiği üzere ravi kaynaklı bir durumdur. Dolayısıyla Ebu Hureyre'nin bu hadisi eksik aktarmasını bu açıdan düşünmek gerekir.⁴⁴

3. HZ. PEYGAMBER'İN ŞİİRİ DEĞERLENDİRME ÖLÇÜTLERİ

İlk başta belirtmek gerekir ki Hz. Peygamber kesinlikle ne bir edip ne de bir şairdir. Onun şair olmadığı ve şairliğin de ona yakışmayacağı Kur'an-ı Kerim ayetiyle sabittir.⁴⁵ Çünkü beşer düzeyinde düşünüldüğü zaman peygamberlik mertebesinin üzerinde hiçbir mertebe yoktur. Dolayısıyla peygamberlik görevinin yanında şairlik ona yakışmaz.

Bunun yanında Hz. Peygamber belli bir edebî birikime ve yüksek bir ahlaka sahiptir. Ayrıca o yüksek bir edebî zevk ve beğeni duygusuna da sahiptir. Bunların yanı sıra yetiştiği ortamda özellikle şiirin yaygın olması onun bu alanda birikim sahibi olmasını sağlamıştır. Nitekim Hz. Peygamber bir rivayete göre kendisini "Kureysten olması ve Sa'd b. Bekr oğulları içinde yetişmesinden dolayı Arapların en fasih olduğunu" söylemiştir.⁴⁶ Hz. Peygamber son derece fasih ve açık bir Arapça konuşurdu.⁴⁷ Duyduğu şiirlere karşı olan beğenisini ifade etmiş, bazı şiirleri beğenmediğini, hatta okunmasını hoş karşılamadığını belirtmiş ve bazı şiirleri de belli düzeylerde eleştirmiştir. Örneğin; Nâbiğa el-Ca'dî'nin (ö. 65/685) şiirlerini çok beğenmiş ve ona "ağzına sağlık, Allah dişlerine sağlık ve sıhhat versin" anlamında bir söz söylemiştir.⁴⁸ Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber'in bu duasından sonra Nâbiğa ömür boyu dişlerinden yana bir sıkıntı yaşamamış ve hiçbir dişini kaybetmemiştir.⁴⁹

Hz. Peygamber'in şiir eleştirisi salt eleştiri olmayıp belli bir edebî birikim üzerine yapılan ilmi eleştirilerdir. Ayrıca Hz. Peygamber'in edebî eleş-

Seyyid, (Beyrut: Âlemü'l-Kutub, 1994), 4/296.

⁴⁴ İbn Hacer el-Aşkalânî, *Fethu'l-bâri şerhu sahibu'l-buhârî*, (Beyrüt: Dâru'l-Ma'rife, h. 1379), 10/549; Osman Nedim Yektar, "Hadis Rivayetleri ve Hz. Peygamber'in Şiire Bakışı", *EKEV Akademi Dergisi*, 20/65 (2016), 410.

⁴⁵ Yâsin, 36/69.

⁴⁶ İbn Sinân el-Hafâci, *Sirru'l-fesâha*, (Beyrüt: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1982), 59.

⁴⁷ Celâleddin es-Suyûtî, (ö. 911/1505), *el-Muzbir fi 'ulûmi'l-luğa ve envâ'ibâ*, thk. Fuâd Ali Maşûr, (Beyrüt: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1998), 7.

⁴⁸ Ebû Uşmân 'Amr b. el-Câhiz (ö. 255/869), *el-Beyân ve't-tebyin*, thk. el-Muhamî Fevzî 'Atâvî, (Beyrüt: Dâr-u Sa'b, 1968), 147.

⁴⁹ İbn Hâmdûn, *et-Tezkiretu'l-hamdüniyye*, (Beyrüt: Dâr-u Sadr, h. 1417), 6/42.

tiri ölçütleri İslam'ın ruhuna uygun ahlâkî bir zemin üzerine inşa edilmiş ve İslam'ın faziletleri çerçevesinde gelişen ölçütlerdir. Bunlar hoşgörü, tevazu, adalet, ihsan ve güzel ahlak gibi hasletlerdir.⁵⁰ İslâm'ın ruhuna uygun bir şekilde söylenen şiirlerin temel amaçları kısaca şu başlıklar altında toplanabilir: Allah yolunda her türlü cihada teşvik, kişiyi azimli, kararlı ve çalışkan olmaya teşvik, nefsi şiirin hikmetinden faydalandırıp rahata ermesini sağlama, İslam düşmanlarını hicvetme.⁵¹

Kuşkusuz yüksek bir söz sanatına sahip olan Kur'ân-ı Kerîm Arap edebiyatını üslup, içerik, konu, terim, mana ve daha birçok yönden bariz bir şekilde etkilemiştir. Arap edebiyatında Kur'ân-ı Kerîm'in etkisini düzyazı, şiir, gramer ve edebiyat eleştirisinde görmek mümkündür. Arap edebiyatının yanı sıra diğer İslâmî ilimler de bu etkilenmeden nasibini almıştır. Onun edebî eleştiri ölçütlerini kısaca iki başlık altında toplamak mümkündür. Birincisi dinî ölçütler, ikincisi beyânî/belâğî ölçütlerdir.⁵²

3.1. Dinî ve Ahlâkî Ölçütler

Şiirin din ve ahlak ekseninde değerlendirilip değerlendirilmeyeceği edebiyatçılar arasında tartışma konusu olmuştur. Dinî ve ahlâkî kuralların şiir için ölçüt olduğunu savunanların yanı sıra, şiirin bu ölçütlere göre değerlendirilemeyeceğini savunanlar da olmuştur. Örneğin; el-Aşma'î (ö. 216/831) ve Ebûbekir eş-Şûlî'ye (ö. 335/946) göre şiir, din ve ahlak ekseninde değerlendirilemez ve hiçbir şair dininden ötürü de yerilemez. Onlara göre şiiri, dinî ve ahlâkî ölçütlerle anlamaya çalışmak -örneğin Cahiliye döneminde putperest bir inanca sahip olan Mutenebbî (ö. 354/965) ve gayri ahlâkî şiirler yazan Ebû Nuvâs (ö. 198/813) gibi şairlerin yerilmesi- anlamına gelmektedir. Hâlbuki şiir, bu tür ölçütlerden uzak bir şekilde değerlendirilmelidir.⁵³

Şiirin din ve ahlahtan bağımsız olduğunu savunan bu görüşe karşı çıkanlardan biri Baķillânî (ö. 403/1013) olmuştur. Ona göre dinî ve ahlâkî

⁵⁰ Ârif, "er-Resûl ve'n-naķdu'l-eđebi", 273.

⁵¹ Bkz. Emin Muhammed, Selam Muhammed, "eş-Şi'ru fı'l-ĥadisî'n-nebevî", *Merkezu Buĥûs-Sünne ve's-Sire Dergisi*, 10 (2001), 573-596.

⁵² Ârif, "er-Resûl ve'n-naķdu'l-eđebi", 273.

⁵³ İĥsân Abbâs, *Târiĥü'n-naķdu'l-eğebi 'inde'l-arab*, (Beyrût: Dâru' s- Seķâfe, 4. Basım, 1983), 31.

zaviyeden de edebiyat eleştirisi yapılabilir. Bu yüzden İmrullıks (ö. hicri 540 civarı) gibi şairlerin şiirleri bu ölçütler etrafında eleştiriye tabi tutulmalıdır.⁵⁴

Bilindiği üzere Hz. Muhammed'e (s.a.v) peygamberlik görevi verilmesi şiirin oldukça yaygın olduğu bir zaman ve zeminde gerçekleşmiştir. Hz. Peygamber'e inanmayanların temel dayanaklarından biri onu bir şair olarak göstermekti. Bu iddiasını sürdüren inkârcılar şiirle Hz. Peygamber'e ve İslam dinine saldırmaya başlamışlardı. Hatta müşrikler, şairlere para verip Hz. Peygamber ve İslam dinî aleyhinde şiir okumalarını istemişlerdi. Buna karşılık Hz. Peygamber, İslam dinini inkârcıların saldırılarından şiirle korumaya çalışan şairleri her zaman takdir etmiştir. O, Allah inancına vurgu yapan ve insanları her türlü kötü ahlaktan men eden şiirlerin huzurunda okunmasında herhangi bir beis görmemiştir.

Hz. Peygamber Allah'ın bir kulu ve elçisi olması hasebiyle dinin pratiğini en güzel örnek (üsve-i hasene) vasfına yakışır bir şekilde sergilemiştir. Dolayısıyla onun edebî eleştiri ölçütlerinin en önemlisini dinî ölçütler oluşturmaktadır. Dinî ölçütler her türlü ahlâkî ölçütü de içinde barındırmaktadır. Bu ahlâkî ölçütleri taşıyan Hz. Peygamber ayetle övgüye mazhar olmuştur. Nitekim Allah (c.c) "(Ey Resulüm!) *Muhakkak ki sen pek yüce bir ahlak üzere sin*"⁵⁵ buyurarak toplumun da ahlakına ve güvenilirliğine kefil olduğu yüce peygamberini övmüştür. Hz. Peygamber de Allah'ı ve yüce dinini öven şairleri takdir etmiştir. Örneğin; kelimelerin en doğru ve en güzel olanının Lebîd b. Rebî'a'nın şu beyti olduğunu buyurmuştur:⁵⁶

أَلَا كُلُّ شَيْءٍ إِذَا مَا خَلَا اللَّهَ بَاطِلٌ وَكُلُّ نَعِيمٍ لَا مَحَالَةَ زَائِلٌ

"*Muhakkak ki Allah'tan başka her şey batıldır/ Ve her nimet de mutlaka yok olmaya mahkûmdur*"

Hz. Peygamber, zaman zaman huzurunda okunan şiirleri değerlendirip beğenip beğenmediğini ifade etmiştir. Bu değerlendirmelerde bulunurken yine dinî ölçütleri göz önünde bulundurduğu anlaşılmaktadır. Örneğin;

⁵⁴ °Abbâs, *Târihu'n-naqdul-edebî inde'l-°arab*, 31.

⁵⁵ Kalem, 68/4.

⁵⁶ el-Buhârî, *el-Câmi'uş-şahîh*, 3/1395; İbn Mâce, *es-Sunen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, (Beyrût: Dâru'l-Fikr, ts.), 2/1236; Lebîd b. Rabî'a, *Divân Lebîd b. Rabî'a el-°Âmiri*, (Dâru'l-Ma'rife, 2004), 85.

Kâ'b b. Mâlik'in Hendek savaşında okuduğu şiirin son beytinde Kureyşli müşriklere hitaben:

زَعَمْتُ سَخِينَةً أَنْ سَتَغْلِبُ رَبِّهَا   وَوَلَّيْعَلْبَنَّ مُغَالِبُ الْعَلَابِ

“Sabine (Kureyşliler) rablerine karşı üstün geleceklerini iddia etti, ancak nafîle, zira her şeye üstün gelene (Allah'a) üstünlük taslayanlar kuşkusuz yenilgiye mahkûmdurlar” şiirini dinleyen Hz. Peygamber bu söze karşı Allah'ın rızasını müjdeleyerek onu takdir etmiştir.⁵⁷

Bu rivayeti iki yönden incelemek gerekmektedir. Birincisi müşriklerin Allah'ı inkâr etmelerine karşılık Müslümanlar şiirle de cevap verme yoluna gitmiştir. İkincisi ise savaşlarda Müslümanlara moral ve motivasyon amaçlı şiir okunduğunu görmekteyiz. Bu yüzden Hz. Peygamber, Kâ'b b. Mâlik tarafından okunan bu şiire karşılık beğenisini ifade ederek şiire karşı olan tutumunu bir kez daha belirtmiştir.

Başka bir rivayete göre Hz. Peygamber bir sefer esnasında Kâ'b b. Mâlik'ten şiir okuyarak develeri sürmesini ister. Bunun üzerine Kâ'b şu şiiri okumuştur:⁵⁸

قَضَيْنَا مِنْ تِهَامَةٍ كُلِّ رَيْبٍ   وَخَبِيرٌ لَمْ أَجْمَعْنَا السُّيُوفَا
تُخْبِرُنَا وَلَوْ نَطَقَتْ لَقَالَتْ   قَوَاطِعُهُنَّ دَوْسًا أَوْ ثَقِيفَا

“Tihâme ve Hayber'de her öcün hükmünü yerine getirdikten sonra kılıçları kınına soktuk/ Eğer bu kılıçlar konuşacak olsalardı, onların keskin olanları dile gelir ve bize Dews ya da Sakif topluluklarından birini haber verirlerdi.

Şiiri dinleyen Hz. Peygamber “Allah'a yemin olsun ki bu söz onlara kılıç saplanmasından daha beterdir” diyerek bu şiire karşı olan beğenisini ifade etmiştir.⁵⁹ Burada Hz. Peygamber'in şiiri bir savunma ve karşı tarafı eleştirme aracı olarak kullanılmasını serbest bıraktığı hatta bu konuda teşvik ettiği de anlaşılmaktadır.

Bir diğer rivayet ise Kâ'b b. Mâlik ile Hz. Peygamber arasında geçmiştir. Bir gün Kâ'b şiir okurken Hz. Peygamber içeri girer. Onu gören Kâ'b çok utanır. Hz. Peygamber ona ne yaptıklarını sorar, o da şiir söylediğini deyince Hz. Peygamber “O halde söyle” der. Bunun üzerine Kâ'b şiirlerini söyler.

⁵⁷ el-Cumâhî (Muhammed b. Sellâm), *Tabakâtü's-şu'arâ'*, nşr. Joseph Hell, (Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, ts), 89.

⁵⁸ Mutta'î el-Hindî, *Kenzu'l-ummâl*,3/870.

⁵⁹ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi II-Sadrul-islâm Dönemi*, 37.

Ancak şiirin bir yerinde مُجَالِدْنَا عَنْ جِذْمِنَا كُلِّ فَحْمَةٍ “aşlımızdan söz etmemiz her türlü takdirin üstündedir” anlamındaki bir beyti okuması üzerine Hz. Peygamber araya girer ve ona أَيُضَلِّحُ أَنْ تَقُولَ: مُجَالِدْنَا عَنْ دِينِنَا؟ “aşlımızdan söz etmemiz yerine dinimizden söz etmemiz demen daha doğru olmaz mı?” şeklinde şiiri değiştirmesini ister. Kâ'b da şiirini o şekilde düzeltir.⁶⁰

Bu da gösteriyor ki Hz. Peygamber cahiliye asabiyetini canlandıracak hiçbir ifadenin kullanılmasını hoş karşılamamıştır. Nitekim o meşhur veda hutbesinde de hiçbir ırkın diğer ırka üstünlüğünün olmadığını, üstünlüğün ancak takvayla olduğunu belirtmiştir.

Hz. Peygamber abartı olmamak kaydıyla Allah ve resulünü öven şiirlerin okunmasını da uygun görmüştür. Ancak şiirde uygun görmediği ifadelerin başka ifadelerle değiştirilmesini istemiştir. Mesela Kâ'b. b. Zühayr meşhur “Bânet Su'âd” kasidesinin bir beyitinde şöyle demiştir:

إِنَّ الرَّسُولَ لَنُورٌ يُسْتَضَاءُ بِهِ   مُهَنْدٌ مِنْ سَيْوِفِ الْهِنْدِ

“Kendisiyle aydınlanan bir ışıktır Allah'ın elçisi/ kınından çıkarılmış bir Hint kılıcıdır adeta”

Bu beyti dinleyen Hz. Peygamber beyitte geçen مِنْ سَيْوِفِ الْهِنْدِ (Hint kılıçlarından biri) yerine مِنْ سَيْوِفِ اللَّهِ (Allah'ın kılıçlarından biri) denilmesi gerektiği suretiyle şiiri eleştirmiş, ardından Kâ'b. b. Zühayr de şiirini bu şekilde değiştirmiştir.⁶¹ Kaynakların çoğuna bakıldığı zaman şiirin Hz. Peygamber tarafından değiştirilmiş şekliyle rivayet edildiği görülmektedir.⁶²

Hz. Peygamber her türlü aşırı mübalağa, kibir ve ahlaksız ifadelerin şiirde kullanılmasından hoşnut olmamıştır. Bunu şu rivayetten anlıyoruz: Ebu Leyla künyesiyle hitap edilen en-Nabiğa el-Ca'di Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber'in huzurunda onu methetmiş ve şu beyitleri okumuştur:

بَلَّغْنَا السَّمَاءَ مَجْدُنَا وَجَدُوْنَا   وَإِنَّا لَنَرْجُو 3 فَوْقَ ذَلِكَ مَظْهَرًا

“İzzet, cömertlik ve şerefimizle göklere ulaştık biz/ Ancak bunun da üzerinde bir makamda olmaktır asıl gayemiz”

⁶⁰ el-Muberrred, *el-Fâdil*, (Kâhire: Dâru'l-Kutubu'l-Mısrıyye, 3. Basım, h. 1421), 12; İbn Hişâm, *es-Siretu'n-nebeviyye*, thk. Mustafa Sağa vd., (Mısır, 2. Basım, 1955), 2/136; Ayrıca bk. Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi II-Sadru'l-islâm Dönemi*, 38-39.

⁶¹ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi II-Sadru'l-islâm Dönemi*, 38.

⁶² Örnek için bkz. İbn Hişâm, *es-Siretu'n-nebeviyye*, 2/512.

Bu beyti dinleyen Hz. Peygamber ilk başta biraz kızmıştır.⁶³ Çünkü beyitte cahiliye düşüncesine benzer bir hissiyatın olduğunu sezmiş⁶⁴ ve ona hangi makamda görünmek istediğini sormuştur. O da “*cennette*” görünmek istediğini söyleyince bu cevap Hz. Peygamberin hoşuna gitmiş ve “*inşallah*” diyerek ona karşılık vermiştir.⁶⁵

Bu da gösteriyor ki cahiliye düşüncesini hatırlatıcı ifadelerin kullanılmasını Hz. Peygamber, hoş karşılamamıştır. Çünkü cahiliye demek başta soy ve nesep olmak üzere birçok konuda taassup sahibi olmak ve kibirli davranmak demektir. Nitekim Cahiliye dönemi şiiirlerine bakıldığı zaman şiiirlerin, yoğun bir kabile taassubuyla şiiirlerin yazıldığı da görülmektedir. İslam dinî ise taassuba karşı bir dindir. Her konuda ifrat ve tefrit arasında mutedil dediğimiz çizgiyi tavsiye eder.

Hz. Peygamber, şiiirlerinde dinî ölçütlerin yanında toplumsal ahlâkî kurallara riayet etmeyen şiiir ve şairleri eleştirmiştir. Örneğin; Muallaka şairlerinden İmrulqays her ne kadar şairliği konusunda bazı rivayetlerde övülmüşse de şiiirlerinde fuhuş, zina ve mahrem konuları işlemeden dolayı eleştirilmiş ve onun hakkında Hz. Peygamber'in “*cehenneme giden şairlerin bayraktarlığını yapacak olan kişidir o*” dediği rivayet edilmiştir. Bu rivayet her ne kadar zayıf olarak kabul edilse de⁶⁶ onun toplumsal ahlaka uymayan şiiirleri Hz. Peygamber tarafından tasvip edilecek türden olmadığı da bir hakikattir.

3.2. Beyâni/Belâğî İlgili Ölçütler

Kuran-ı Kerim yüksek bir belâgat ve i'câza sahip bir kitaptır. Nüzulü esnasında ayetlerin yüksek bir edebî özelliğe sahip oluşu herkesi etkilemiştir. Bu etkilenme iman etmek isteyenler için bir delil, iman etmek istemeyenler için ise türlü iftiralar için bir bahane olmuştur. İnkârcılar bu denli belâğî ifadelerin ancak bir şairin sözleri olabileceğini iddia etmişlerdir. Ancak bu söz, hiçbir beşer sözüne benzemiyordu. Kur'ân-ı Kerim'in dil ve edebiyat yönünden benzersiz oluşu Hz. Peygamberin edebî zevkini ve fasih konuş-

⁶³ Ârif, “er-Resûl ve'n-nağdu'l-edeбі”, 276.

⁶⁴ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi II-Sadru'l-islâm Dönemi*, 39.

⁶⁵ Bk. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r veş-şuarâ*, I, 280.

⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, 12/27.

masını da oldukça etkilemiştir. Edebiyat yönünden oldukça mesafe kat etmiş bir toplumun içerisinde yetişen Hz. Peygamber, Kur’ân-ı Kerîm’in ayetlerinin de nüzulüyle birlikte üst düzey bir edebî yetiye ulaşmıştır. O, yetiştiği toplumun dil ve edebiyat zevkine de son derece hâkim bırıydı.

“Kur’an’ın indiği Arap toplumunun, edebî yönden ileri düzeyde olmasından dolayı Allah, Hz. Peygambere onları ikna edecek ileri seviyede dil yeteneği vermiştir. Ayrıca bu toplumda doğup büyüdüğünden, onların dil ve edebî kabiliyetlerini hem fitrî hem de aralarında yetişerek almıştı. Bu nedenle Hz. Peygamber, muhataplarını ikna etmede dili en güzel şekilde kullanmıştır. Onun kısa ve veciz hadisleri, dil ve edebiyat kaynaklarında değişik amaçlarla kullanıldığı görülür.”⁶⁷

Hız. Peygamber kendisine, veciz ve özlü bir biçimde konuşma, az sözle çok şey ifade etme anlamına gelen “cevâmî’ul-kelim” özelliğinin verildiğini ifade etmiştir.⁶⁸ O, sözün kısa ve veciz olanını tercih eder ve bunu tavsiye ederdi. Aynı şekilde şiirin de veciz olanını beğenirdi.⁶⁹

Fasih konuşmayanları şu sözleriyle uyardığı rivayet edilir:⁷⁰

إِنَّ أَبْعَدَكُمْ مِنِّي مَجْلِسًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ الثَّرَثَارُونَ وَالْمُتَشَدِّقُونَ وَالْمُتَفَهِّقُونَ

“Kıyamet gününde bana en uzak olacak olan kimseler konuşması karmaşık olanlar, sözü gereksiz yere uzatanlar ve abartılı bir şekilde konuşanlardır.”

Şiirleri karmaşık olanların da şiirlerini Hız. Peygamber’in beğenmediği bu rivayetten anlaşılmalıdır. Çünkü o, sözün kısa, veciz ve abartısız olanını severdi. Bu husus Kur’ân-ı Kerîm’in de üzerinde durduğu bir meseledir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’in bütüncül bir bakış açısıyla okunduğu zaman doğru, kısa, abartısız ve sağlam sözün ve konuşmanın tavsiye edildiği anlaşılır.

⁶⁷ M. Akif Özdoğan, “Arap Dili ve Edebiyatı Kaynaklarında Hız. Peygamber’in Dil ve Edebiyattaki Yerine Bir Bakış”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 5/4 (2005), 242.

⁶⁸ Bk. el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-sahib*”, 1087.

⁶⁹ Hız. Peygamber’in hadislerine bakıldığı zaman onun birçok belâgat sanatını kullandığı görülür. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. M. Akif Özdoğan, “Arap Dili ve Edebiyatı Kaynaklarında Hız. Peygamber’in Dil ve Edebiyattaki Yerine Bir Bakış”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 5/4 (2005), 223-242.

⁷⁰ Şehâbeddin er-Remlî, *Şerhu sünen-i ebî dâvûd*, thk. Hâlit er-Rebât vd., (Mısır: Dâru’l-Fellâh, 2016), 19/167; Muḥammed Murtaḍâ ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘arûs min cevâhiri’l-Ḳâmûs*, (Dâru’l-Hidâye, ts), 36/333; el-Câhîz, *el-Beyân ve’t-tebyîn*, 223.

Sırf güzel konuşma amacıyla ağzını ve dilini normalin dışında kullanan kişilere karşı ise Hz. Peygamber'in şöyle dediği rivayet olunur:⁷¹

إِنَّ اللَّهَ يُبْغِضُ الْبَلِيغَ مِنَ الرِّجَالِ الَّذِي يَتَخَلَّلُ بِلِسَانِهِ تَخَلُّلَ الْبَقْرَةِ بِلِسَانِهَا

“Allah, güzel konuşacağı mı diye inekler gibi dilini ağzında dolaştıran kimseden nefret eder.”

Hız. Peygamber'in bazı durumlarda zor ve anlaşılmaz kelimelerin kullanılmaması konusunda uyarılarda bulunduğu da rivayet edilmiştir. Örneğin; Cerir'e şöyle dediği rivayet edilir:⁷²

يَا جَرِيرُ إِذَا قُلْتَ فَأَوْجِزْ فَإِذَا بَلَغْتَ حَاجَتَكَ فَلَا تَتَكَلَّفْ

“Cerir! Konuştuğun zaman sözün veciz olsun, meramını ifade edip maksadına ulaştığın zaman da sözü daha fazla uzatma”

Hız. Peygamber uzun ve gereksiz sözün Allah katında da makbul olmadığına da altını çizmiştir. Sözünü uzatan bir adama şöyle dediği rivayet edilir:⁷³

إِنَّ اللَّهَ يُكْرَهُ الْأُنْبَعَاقَ فِي الْكَلَامِ، فَنَضَّرَ اللَّهُ وَجْهَ رَجُلٍ أَوْجَزَ فِي كَلَامِهِ وَأَقْتَصَرَ عَلَى حَاجَتِهِ

“Allah sözünü uzatandan hoşnut olmaz. Rabbim sözünde veciz olanın ve sözünü kısa kesenin yüzünü aka çıkarırın.”

Hız. Peygamber, kişinin fasih bir dile sahip olmasının önemini şu sözleriyle dile getirmiştir:⁷⁴

جَمَالُ الرَّجُلِ فَصَاحَةُ لِسَانِهِ

“İnsanın güzelliği fasih bir dile sahip olmasından gelir.”

Konuşmada ifade gücünün öneminden bahseden şu rivayet de oldukça önemlidir:⁷⁵

إِنَّ مِنَ الشَّعْرِ لِحَكْمًا وَإِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لِسِحْرًا

“Muhakkak ki şiirde hikmet, beyanda (ifade gücü) sihir vardır.”

⁷¹ Bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, 11/101.

⁷² el-Mubberred, *el-Kâmil fi'l-lug' a ve'l-edebe*, thk. Muhammed Ebu'l-Faql İbrâhîm, (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1997), 10; Rivayetin bir başka versiyonu için ayrıca bkz. Muttakî el-Hindî, *Kenzu'l-ummâl*, thk. Bekri Hayânî, Şafve es-Sîkâ, (Muessesetu'r-risâle, 1981), 3/346.

⁷³ İbn Reşîk, *el-Umde*, 1/241.

⁷⁴ Bk. İsmâ'il b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşful-hafâ ve müzîlu'l-ilbâs*, (Kahire: Mektebetu'l-kudsî, h.1351), 333.

⁷⁵ Bk. İbn Cinnî (ö. 392/1002), *el-Haşâis*, thk. Muhammed 'Alî en-Neccâr, (Beyrût: 'Âlemu'l-kutub, ts), 1/220.

SONUÇ

Cahiliye ve İslâmî dönemde eleştiri edebî kurallar çerçevesinde değil de tamamen sezgiye dayalı ve doğaçlama olarak yapılmıştır. Ancak bu iki dönemde eleştirinin temelleri atılarak sonraki dönemlerde belli bir kuramsal çerçeveye oturtulması sağlanmıştır.

Hz. Peygamber'in şiir eleştirilerinin bütünüyle edebî gayeler taşıdığını söylemek yanlış olur. Çünkü o bir şair değildi, ona şiir öğretilmedi ve kendisi de hiçbir zaman şiir yazmadı. Dolayısıyla onun şiir eleştirilerini, Peygambere has bir bakış açısıyla yapılmış değerlendirmeler olarak kabul etmek gerekir. Ancak bu eleştirilerin salt değerlendirme olarak kabul edilmesi de yanlıştır. Çünkü Hz. Peygamber belli bir edebî zevke sahip olup Arap dilinin de inceliklerine hakkıyla vakıf bir şahsiyetti. Yetiştirdiği toplumun edebî birikiminden ve Kurân-ı Kerim'in de icâz özelliğinden beslenen bir peygamberdi. O yüzden onun şiir değerlendirmeleri dinî, ahlâkî ve sağlam bir edebî zevk ve beğeni üzerine inşa edilmiş önemli eleştirilerdir. Bu eleştiriler Arap edebiyatı açısından son derece önemlidir. Nitekim onun şiir konusunda yaptığı eleştiri ve düzeltmeler neticesinde birçok şair toplumun ahlakına uymayan konular hakkında şiir yazmayı bırakmış ve Allah'ın razı olacağı şiirler yazmaya çalışmışlardır. Bu bile Arap edebiyatı açısından üzerinde çokça durulması gereken önemli bir noktadır. Sonuç olarak Hz. Peygamber'in her ne kadar bazı eleştirileri edebî özellikler taşısa da onun ana gayesi din ve ahlak ekseninde dilin de veciz ifadelerle kullanılması suretiyle şiirlerin inşâ edilmesi ve bu suretle İslam'ın kendisine ait bir edebiyat dilinin inşâ edilmesinin sağlanmasıdır. Hz. Peygamberin yaptığı her türlü edebiyat eleştirisinin ve şiir değerlendirmesinin şairler tarafından dikkate alınması da son derece önemi haizdir.

KAYNAKÇA

- °Abbâs, İhsân. *Târîhu'n-nağdu'l-edebe 'inde'l-°arab*, Beyrût: Dâru's-Şekâfe, 4. Basım, 1983.
- el-°Aclûnî, İsmâ'îl b. Muhammed. *Kesfu'l-hafâ ve müzilu'l-ilbâs*, Kahire: Mektebetu'l-Kudsî, h.1351.
- el-°Âküb, °İsa. *et-Tefkîru'n-nağdi 'inde'l-°arab*. Suriye: Dâru'l-fîkr, 2012.
- °Ârif, Muhammed. "er-Resûl ve°n-nağdu°l-edebe", *el-Cami°atu'l-İslamiyye Dergisi*, 1/58 (h. 1403), 273-287.
- el-°Askalânî, İbn Hacer. *Fethu'l-bâri şerhu sahibu'l-buhâri*, 13 Cilt, (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, h. 1379).
- Barthes, Roland. *Yazı ve Yorum*, İstanbul: Metis, 2015.
- Bressler, Charles E. *Yazınsal Eleştiri Kuramsal ve Pratik Bir Giriş*, Ankara: Birleşik, 2017.
- el-Buhârî. *el-Câmin°u's-sahîb*, thk. Muştafa Dîb el-Bugâ, 6 Cilt, Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 3. Basım, 1987/1407.
- el-Buhârî. *el-Câmi°u's-sahîb*, thk. Muhammed Zuher b. en-Nâsir, 9 Cilt, Dâr-u Tavku'n-Necât, 2001/1422), 8/36.
- el-Câhîz, Ebu °Uşmân °Amr. *el-Beyân ve't-tebyin*, thk. el-Muhâmi Fevzî °Atâvî, Dâr-u Sa'b, Beyrût, 1968.
- el-Cumaî (Muhammed b. Sellâm). *Tabâkâtu's-şu°arâ*, nşr. Joseph Hell, Beyrût: Dâru'l-Kutubu'l-°İlmiyye, 1042/1982.
- Çağrıçı, Mustafa (ed.). *İslâm Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*, İstanbul: Kuramer, 2019.
- Çetin, Nihad M. *Eski Arap Şiiri*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2019.
- Dayf, Şevkî. *en-Nağdu'l-°edebe*, Kahire: Dâru'l-Me°ârif, 1926.
- Dayf, Şevkî. *Târîhu'l-°edebe'l-°arabi: el-°Asru'l-câhili*, Kahire: Dâru'l-Me°ârif, 1960.
- Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi II-Sadru'l-islâm Dönemi*, Erzurum: Fenomen, 2. Basım, 2010.
- Durmuş, İsmail. "Şiir," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV yayınları, 2010), 39/144-154.
- Emîn, Ahmed. *en-Nağdu'l-°edebe*, Kahire: Muesseset Hindawî li't-Ta°lim ve's-Şekâfe, tsz.
- Gibb, H. A. R. *Arap Edebiyatı*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017.

- Goldziher, Ignace. *Klasik Arap Literatürü*, çev. Azmi Yüksel, Rahmi Er, Ankara: İmaj Yayınları, 1993.
- Güleç, İsmail. "İslam'da Şiir ve Şair Algısına Dair Kimi Tespitler," *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 13 (2014), 1-22.
- el-Fîrûzâbâdî, Ya'kûb. *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*, ed. Hâlıl Me'mûn, Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 5. Basım, 2011.
- el-Hafâcî, İbn Sinân. *Sirru'l-feşâḩa*, Beyrût: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1982.
- ḩamd, °Abdullah ḩıdr. *°İtticâhâtun-naḩdî'l-°arabiyyi'l-kadim*, Lübnan: Dâru'l-Kalem, tsz.
- İbn Abdurrabiḩ. *el-°İḩḩu'l-ferid*, 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, h.1404.
- İbn Cinnî. *el-ḩaşâis*, thk. Muḩammed °Alî en-Neccâr, 2 Cilt. Beyrût: 'Alemlü-Kutub, ts.
- İbn ḩamdûn. *et-Tezkiretu'l-ḩamdüniyye*, 10 Cilt, Beyrût: Dâr-u Şadr, h. 1417.
- İbn. ḩanbel, Aḩmed. *el-Musned*, thk. Şu°ayb Arnavut vd. 45 Cilt. Muessesetu'r-Risâle, 2. Basım, 2001/1421.
- İbn ḩişâm (ö. 218/833), *es-Siretu'n-nebeviyye*, thk. Mustafa Şaka vd., Mısır, 2. Basım, 1955.
- İbn Manzûr. *Lisânu'l-°arab*. 6 Cilt. Beyrût: Dâru Şadr, ts.
- el-Hindî, Muttaḩî. *Kenzu'l-°ummâl*, thk. Bekrî Hayânî, Şafve es-Şikâ, 12 Cilt. Muessesetu'r-Risâle, 5. Basım, 1981.
- İbn ḩuteybe. *eş-Şi°r veş-şu°arâ*, 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-ḩadis, h.1423.
- İbn Mâce. *es-Sunen*, thk. Muḩammed Fu°âd Abdulbâḩî, 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbn Rabî°a, Lebîd. *Divânu Lebîd b. Rabî°a el-°Âmirî*, Dâru'l-Ma'rife, 2004.
- İbrâḩim, Ṭahâ Aḩmed. *Târiḩun-naḩdî'l-°edebi°inde'l-°arab mine'l-°asri'l-câbili ilâ'l-ḩarnî'r-râbi° el-hicri*. Mekke-i Mûkerreme: el-Fâşile, 2004.
- el-ḩayrevânî, İbn Reşîḩ. *el-°Umde fi meḩâsiniş-şi°r ve °âdâbiḩ*, thk. Muḩammed Muḩyiddin °Abdulḩamid, 2 Cilt, Dâru'l-Cil, 5. Basım, 1981.
- el-Mubberred, *el-Fâḩil*, Kâhire: Dâru'l-Kutubu'l-Mişriyye, 3. Basım, h. 1421.
- el-Mubberred. *el-Kâmil fi'l-lugḩa ve'l-°edeb*, thk. Muḩammed Ebu'l-Fadl İbrâḩim, Kahire: Dâru'l-Fikri'l-°Arabî, 3. Basım, 1997.
- Muḩammed, Emin, Muḩammed, Selmân. "eş-Şi°ru fi'l-ḩadisi'n-nebevi", *Merkezu Buḩûs-Sünne veş-Sîre Dergisi*, 10 (2001), 573-596.

- Muştafâ, İbrahîm vd. *el-Mu'cemu'l-vâsît*, Kahire: Dâru'd-Da've, 1982.
- Müslim. *Sabîhu müslim*, thk. Muḥammed Fuat Abdalbaki, 5 Cilt, Beyrût: Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-°Arabî, ts., 4/1769.
- er-Remlî, Şehâbeddin. *Şerḥu sunen-i ebî dâvûd*, thk. Hâlit er-Rebât vd., 20 Cilt, Mısır: Dâru'l-Fellâh, 2016.
- Ṭahâvî, Ebu Ca'fer. *Şerḥ-u me'âni'l-°âşâr*, thk. Muḥammed Zehrâ, Muḥammed Seyyid, 5 Cilt, Beyrût: °Âlemu'l-Kutub, 1994.
- es-Suyûtî, Celâleddîn. *el-Muzbir fi °ulûmi'l-luġa ve °envâ°ihâ*, thk. Fu'âd °Alî Mañşûr, Beyrût: Dâru'l-Kutubu'l-°İlmiyye, 1998.
- Özdoğan, M. Akif. "Arap Dili ve Edebiyatı Kaynaklarında Hz. Peygamber'in Dil ve Edebiyattaki Yerine Bir Bakış," *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 5/4 (2005), 223-242.
- Özdoğan, M. Akif. "Klasik Arap Edebî Tenkidine Genel Bir Bakış," *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 12/1 (2015), 1-28.
- Yalar, Mehmet. "İslâmî Arap Şiiri ve Peygamber", *U. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18/1 (2009), 61-68.
- Yektar, Osman Nedim. "Hadis Rivayetleri ve Hz. Peygamber'in Şiire Bakışı," *EKEV Akademi Dergisi*, 20/65, 2016, 405-432.
- Yılmaz, Mehmet. "Hz. Peygamber'in Şiire Yaklaşımı," *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/2 (2013), 177-206.
- ez-Zebîdî, Muḥammed Murtaḏâ. *Tâcu'l-°arûs min cevâbiri'l-Kâmûs*, 40 Cilt. Dâru'l-Hidâye, ts.